

Prominent characteristics of Sustainable Literature in Contemporary Iranian and Arab Poetry (Based on: Seyyed Ali Mousavi Garmaroudi and Yahya Samavi's poems)

Cobra Delfi ¹ | Hojatolah Gh Moniri ^{2*} | Mohammad Goudarzi ³

1. Ph.D. Student of Persian Language and Literature, Boroujerd Branch, Islamic Azad University, Boroujerd, Iran. Email: cobradelphi@gmail.com
2. Corresponding Author, Assistant Professor of Persian Language and Literature, Boroujerd Branch, Islamic Azad University, Boroujerd, Iran. Email: hojatolah.ghmoniri@iau.ac.ir
3. Assistant Professor of Theology and Islamic Studies, Boroujerd Branch, Islamic Azad University, Boroujerd, Iran. Email: Mohammad.goodarzi@iau.ac.ir

Article Info

Article type:

Research Article

Article history:

Received: 03/09/2024

Received in revised form:
10/12/2024

Accepted: 30/12/2024

Keywords:

sustainable literature,
indicators,
contemporary poetry,
Seyyed Ali Mousavi
Garmaroudi,
Yahya Al-Samavi.

ABSTRACT

The present research, which has been carried out with the analytical-descriptive method and the use of written and reliable library sources, aims to examine the characteristics of sustainable literature in the context of the works by Seyyed Ali Mousavi Garmaroudi (from Iran) and Yahya Al-Samavi (from Iraq), shares their common features, and possibly distincts these characteristics. Also examined is how the themes related to these characteristics are made and paid by the mentioned poets to the reader. In summary, this research revealed that these two prominent Iranian and Iraqi orators highlighted how Western countries, particularly the United States, have exerted control over Iran, Iraq, and other Muslim lands in the Middle East to exploit their natural resources. In recent decades, the circumstances of these countries have shared commonalities, and the themes and indicators they have addressed have been largely similar or closely related. In the meantime, Al-Samavi has been the most vocal in protesting the occupation of his country by the United States over the past two decades and the damage to his dignity caused by this invasion. However, Mousavi Garmaroudi's writing primarily supports the Zionist regime of Israel. In this context, he has aligned with the Arab world in advocating for the freedom of the oppressed Palestinian people. Finally, both poets share intellectual alignment in inspiring hope among those fighting for justice, promoting unity and empathy among Muslims worldwide, and opposing war and aggression.

Cite this article: Delfi, C., Gh Moniri, H., & Ghoudarzi, M (2025). Prominent characteristics of Sustainable Literature in Contemporary Iranian and Arab Poetry (Based on: Seyyed Ali Mousavi Garmaroudi and Yahya Samavi's poems). *Research in Narrative Literature*, 14 (3), 109-132.

© The Author(s).

Publisher: Razi University

DOI: 10.22126/rp.2024.11055.1995

Extended abstract

Introduction

When introducing and describing the literature of sustainability, it should be noted that literature typically refers to works shaped by conditions such as internal oppression and tyranny, lack of individual and social freedoms, lawlessness and abuse of power, usurpation of authority, land, and national and individual capital, among others. Consequently, the core of these works is the struggle against internal tyranny or external aggression across political, cultural, economic, and social spheres, as well as resistance to anti-freedom movements. What distinguishes this type of literature from other literary categories is its message and content. Works of this kind often serve as a mirror reflecting the pain and oppression experienced by people who have fallen victim to authoritarian systems (Sangari, 2007, p. 6). The concept of sustainability in literature is not confined to a specific time, nation, or region; its manifestations can be observed throughout the histories of various nations. The audience for literature on sustainability is not an individual or a particular group but the collective conscience of humanity. This literary genre is often expressed in simple, explicit, and direct language. However, considering the social changes of each nation and the conditions of each historical period, its expression can vary significantly from one period to another (see Barani and Ansari, 2012: 1–2). The most appropriate way to categorize the poetry of sustainability in contemporary Persian literature of Iran is to divide it into the following periods: “constitutionality,” “Pahlavi era,” and “period of the Islamic Revolution and the Era after It (Mohseninia, 2009, p. 144). In the Arab world, much of the literature on sustainability is connected to various revolutions. In Libya and Algeria, it relates to their struggles to free themselves from Italian and French colonial rule. In Egypt, it pertains to the resistance of the Egyptian people during the Arabi Pasha revolutions against the Ottoman Turks, as well as Jamal Abdel Nasser's movement in the fight against Israel. In Iraq, it is associated with the 1920 revolution led by Shiite scholars. In Palestine—arguably the most significant case—it concerns the resistance of Palestinians and Arabs against Israel. The earlier part of this literature also addresses the resistance of all Arab countries under Ottoman rule as they sought to liberate themselves from domination and achieve independence.

Research

Method In this research, which is descriptive-analytical and uses reliable library and written sources, the poems of Seyyed Ali Mousavi-Garmaroudi (from Iran) and from the Arab world: Yahya Al-Samawi (Iraqi poet), as two prominent representatives of the sustainable poetry movement in contemporary literature of Muslim countries, are examined in a comparative manner, and the following main and central question is explored: To what extent have Seyyed Ali Mousavi-Garmaroudi and Yahya Al-Samawi, as two contemporary literary figures who do

not speak the same language but are aligned in thought and ideology, played a role in the field of sustainable literature (in advancing the goals of oppressed Muslim tribes and communities to fight against internal tyranny and foreign colonialists, as well as achieving their rights), and with which of the above-mentioned literary components have they invoked this issue?

Findings

Although sustainability literature has a history in non-Muslim countries over the past few centuries, with occasional examples appearing sporadically, it has expanded and developed more broadly due to the dominance of systems of control over semi-developed societies endowed with natural resources and strategic positions, as well as the influence of puppet agents within these societies. Among oppressed nations, Muslim countries—particularly Iran and the Arab world—have demonstrated the strongest inclination toward various forms of sustainable art and literature, producing a significant body of work in this field, especially in poetry. One of the contemporary poets who has welcomed this type of literature in Iran and has left behind diverse and relatively stable poems is Seyyed Ali Mousavi Garmaroudi. On the other hand, Yahya al-Samavi (Iraqi poet), considering the social and political conditions of his country in the last few decades, which were the result of the rule of a dictatorial and autocratic figure like Saddam Hussein and then the occupation of the country by the United States and coalition groups, has composed protest and striking poems to challenge these factors.

Conclusion

In summary, the research found that Seyyed Ali Mousavi Garmaroudi and Yahya al-Samavi shared many characteristics of sustainable literature, including patriotism and the defense of national symbols, the pursuit of freedom, opposition to tyranny, honoring the names and memories of martyred soldiers and warriors, denouncing war and warmongering, and promoting world peace and tranquility. However, the distinct political and strategic contexts of these two poets necessitated some differences in their treatment of sustainability themes—for example, nationalism and Arabism are prominent in Al-Samavi's poetry, whereas these themes are less emphasized in Mousavi Garmaroudi's work.

شاخصه‌های برجسته ادب پایداری در شعر معاصر ایران و عرب (با تکیه بر: سروده‌های سیدعلی موسوی گرمارودی و یحیی السماوی)

کبری دلفی^۱ | حجت‌اله غمنیری^{۲*} | محمد گودرزی^۳

۱. دانشجوی دکتری گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد بروجرد، دانشگاه آزاد اسلامی، بروجرد، ایران.

رایانامه: cobradelphi@gmail.com

۲. نویسنده مسئول، استادیار، گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد بروجرد، دانشگاه آزاد اسلامی، بروجرد، ایران.

رایانامه: hojatolah.ghmoniri@iau.ac.ir

۳. استادیار، گروه الهیات و معارف اسلامی، واحد بروجرد، دانشگاه آزاد اسلامی، بروجرد، ایران.

رایانامه: Mohammad.goodarzi@iau.ac.ir

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله:

مقاله پژوهشی

پژوهش پیش رو، که با روش تحلیلی - توصیفی و استفاده از منابع مکتوب و معتبر کتاب‌خانه‌ای انجام

پذیرفته است، در نظر داشته تا با بررسی شاخصه‌های ادب پایداری با زمینه سروده‌های سید علی

موسوی گرمارودی (از ایران) و یحیی السماوی (از عراق)، وجوه مشترک و اختصاصی این شاخصه‌ها

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۶/۱۳

و نیز چگونگی ساخت و پرداخت مضامین پایداری را توسط شاعران یاد شده به خواننده بنمایاند.

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۹/۲۰

آنچه از این جستجو به دست آمد به اختصار عبارت از آن است که: این دو سخنور برجسته ایرانی و

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۱۰

عراقی، به واسطه سیطره کشورهای غربی و مشخصاً آمریکا بر کشور ایران و عراق (و دیگر

سرزمین‌های مسلمان‌نشین خاورمیانه) جهت چپاول منابع طبیعی آن‌ها در دهه‌های اخیر و نیز موقعیت

سوق‌الجیشی این کشورها، زمینه‌های مشترکی در خلق مضامین پایداری داشته و شاخصه‌هایی که

واژه‌های کلیدی:

ادبیات پایداری،

بدان‌ها پرداخته، تقریباً یکسان یا نزدیک به یک‌دیگر بوده است. در این میان، السماوی به جهت

شاخصه‌ها،

اشغال دو دهه اخیر کشورش توسط آمریکا بیش‌ترین اعتراض را متوجه دولتمردان این کشور و

شعر معاصر،

لطامت حیثیتی بر جای مانده از این تهاجم نموده است؛ حال آن‌که سمت و سوی قلم

سیدعلی موسوی گرمارودی،

موسوی گرمارودی عمدتاً به جانب رژیم صهیونیستی اسرائیل بوده و در این خصوص با جهان عرب -

یحیی السماوی.

برای آزادی مردم مظلوم فلسطین - یک‌صدا شده است. و بالاخره؛ القای امید به مجاهدان راه حق، در

افکندن ندای وحدت و همدلی میان مسلمانان جهان، مخالفت با جنگ و جنگ‌بارگی و ... از دیگر

جهت‌های فکری همسو میان دو سراینده یاد شده می‌باشد.

استناد: دلفی، کبری؛ غمنیری، حجت‌اله و گودرزی، محمد (۱۴۰۴). شاخصه‌های برجسته ادب پایداری در شعر معاصر ایران و عرب

(با تکیه بر: سروده‌های سیدعلی موسوی گرمارودی و یحیی السماوی). پژوهشنامه ادبیات داستانی، ۱۴(۳)، -.

حق مؤلف © نویسنده‌گان.

ناشر: دانشگاه رازی

DOI: 10.22126/rp.2024.11055.1995

۱. پیشگفتار

پیش از پرداختن به تبیین دقیق موضوع و ابعاد آن، نخست باید دانست که ادبیات پایداری چگونه ادبیاتی است و به چه آثاری گفته می‌شود؟ «ادبیات پایداری معمولاً به آثاری اطلاق می‌شود که تحت تأثیر شرایطی چون: اختناق و استبداد داخلی، نبود آزادی‌های فردی و اجتماعی، قانون‌گریزی و قانون‌ستیزی پایگاه‌های قدرت، غصب قدرت و سرزمین و سرمایه‌های ملی و فردی و... شکل می‌گیرد؛ بنابراین جان‌مایه این آثار، مبارزه با بیداد داخلی یا تجاوز بیرونی در همه حوزه‌های سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و ایستادگی در برابر جریان‌های ضد آزادی است. آنچه وجه ممیزی این نوع ادبیات از سایر مقوله‌های ادبی است در پیام و مضمون آن نهفته است. آثاری از این دست، اغلب آینه دردها و مظلومیت‌های مردمی هستند که قربانی نظام‌های استبدادی شده‌اند» (سنگری، ۱۳۸۶: ۶). مفهوم پایداری در ادبیات هیچ‌گاه محدود به یک زمان، ملت یا سرزمین خاصی نبوده و در تاریخ ملت‌های مختلف، نمودهایی از آن قابل مشاهده است. مخاطب ادب پایداری، فرد یا یک گروه خاص نیست، بلکه مخاطب آن وجدان همگانی بشریت است. این گونه ادبی، غالباً و عموماً با زبانی ساده، صریح و مستقیم بیان می‌شود که با توجه به تحولات اجتماعی هر ملت و شرایط هر دوره تاریخی تجلی و نحوه نمود و بروز آن می‌تواند با دوره دیگر متفاوت و دیگرگونه باشد (نک: بارانی و انصاری، ۱۳۹۱: ۱-۲).

مناسب‌ترین تقسیم‌بندی شعر پایداری در ادب فارسی معاصر ایران، تفکیک آن به دوران: «مشروطیت»، «عصر پهلوی» و «دوره انقلاب اسلامی و روزگار پس از آن» است (نک: محسنی‌نیا، ۱۳۸۸: ۱۴۴). در جهان عرب نیز بخش عمده ادبیات پایداری مربوط است به انقلاب‌های: لیبی و الجزایر به منظور آزادی از قید و بند استعمار ایتالیا و فرانسه؛ در مصر مربوط است به مقاومت مردم مصر در انقلاب‌های عراقی‌پاشا علیه ترکان عثمانی و حرکت جمال عبدالناصر در نبرد با اسرائیل؛ در عراق مربوط است به انقلاب ۱۹۲۰ به رهبری علمای شیعه؛ در فلسطین - که مهم‌ترین بخش آن است - مربوط است به مقاومت فلسطینی‌ها و اعراب در برابر اسرائیل و بخش قدیمی‌تر آن مربوط است به مقاومت عموم کشورهای عربی تحت سلطه عثمانی برای رهایی از این سلطه و کسب استقلال.

در این پژوهش، سروده‌های سید علی موسوی گرمارودی^۱ و از جهان عرب: یحیی السماوی^۲ (شاعر عراقی) به عنوان دو تن از نمایندگان برجسته جریان شعر پایداری در ادب معاصر کشورهای مسلمان، به صورت تطبیقی مورد بررسی قرار گرفته و وجوه مشترک و اختصاصی هر یک در معرض نگاه خواننده و ارزیابی وی قرار خواهد گرفت.

۱-۲. اهداف تحقیق

اهداف این پژوهش به ترتیب عبارتند از:

- ۱- بررسی و تبیین عوامل ایجاد ادب پایداری و انواع مختلف آن.
- ۲- معرفی برخی شاخصه‌های ادب پایداری در عصر حاضر.
- ۳- تحلیل سروده‌های سیدعلی موسوی گرمارودی و یحیی السماوی بر پایه این شاخصه‌ها (همراه با نمایاندن وجوه مشترک و اختصاصی آن‌ها)

۱-۳. اهمیت و ضرورت تحقیق

از آن‌جا که ادبیات پایداری رشته‌ای نوپاست، هر گونه مطالعه و تتبع در آن - به‌ویژه آن‌گاه که با نگاه تطبیقی بدان نگریسته شود - می‌تواند زوایای پیدا و پنهان آن را بیش از پیش نشان داده و در ضمن سخنورانی که در این حوزه طبع آزمایی کرده و چگونگی ساخت و پرداخت مؤلفه‌های این نوع از گونه‌های ادبی را به خواننده بنمایاند.

۱-۴. پرسش‌های تحقیق

با توجه به اهداف، اهمیت و ضرورت تحقیق، پرسش‌ها را می‌توان این‌گونه طرح کرد که: وجوه مشترک و اختصاصی ادبیات پایداری در سروده‌های شاعران فارسی‌گو و عرب زبان (با تکیه بر شعر سیدعلی موسوی گرمارودی و یحیی السماوی) کدام‌ها هستند و شیوه این دو سخنور در پرداختن به شاخصه‌های یاد شده چگونه بوده است؟

۱-۵. پیشینه تحقیق

تحقیق یا پژوهشی مستقل پیرامون بررسی تطبیقی درون‌مایه‌های ادبیات پایداری در سروده‌های شاعران موردنظر، یعنی: «سید علی موسوی گرمارودی» و «یحیی سماوی» صورت نگرفته است؛ اما برخی پژوهش‌ها، بعضی متغیرهای این جستار را فراخوانی می‌کنند از آن جمله‌اند:

- عبدالجبار کاکایی، در کتاب «بررسی تطبیقی موضوعات پایداری در شعر ایران و جهان» (۱۳۸۰)، از سه منظر و بر اساس سه مسئولیت «فراخواندن به مقابله و مقاومت»، «تحریک حس شجاعت» و «توصیف واقعیت و بیان خوی سبعت مهاجمان»، به ادب مقاومت نگریسته است.

- احمدزاده هوچ، پرویز و همکاران، در مقاله «بررسی تطبیقی جلوه‌های پایداری در اشعار شاملو و درویش»، (۱۳۹۶)، نشریه مطالعات تطبیقی فارسی - عربی، سال دوم، شماره چهارم، به مطالعه موردی

در حوزه پایداری پرداخته‌اند. نویسندگان در این مقاله کوشیده‌اند عوامل و مضمون‌های مشترک پایداری را در شعر احمد شاملو و محمود درویش بررسی کنند و در نهایت به این نتیجه رسیده‌اند که: اشعار این شاعران شامل مضمون‌های مشترک فراوانی در زمینه ادبیات پایداری از قبیل: وطن‌دوستی، مقابله با ظلم و ستم، آزادی و غیره است؛ هم‌چنین زندگی دو شاعر بر شعر آن‌ها تأثیر فراوانی گذاشته است و هر دو شاعر به سبب اوضاع استبدادی و خفقان به بیانی نمادین گرایش نشان داده‌اند.

جهانی، محمدتقی و زهره نورمحمد نهال، در مقاله «واکاوی بن‌مایه‌های ادبیات پایداری در شعر فلسطین و ایران» (۱۳۹۶)، نشریه ادبیات پایداری، شماره هفدهم، به سروده‌های دو تن از شاعران نام آشنا یعنی هاشم رشید (از فلسطین) و حسین اسرافیلی اهتمام داشته‌اند. نگارندگان در این جستار با رویکرد نقد تطبیقی پس از اشاره به زندگی هاشم رشید و اسرافیلی به معرفی برخی بن‌مایه‌های ادبیات پایداری در شعر آنان پرداخته‌اند. نتایج تحقیق، حاکی از آن است که از جمله درون‌مایه‌های پایداری در شعر این دو تن: وطن‌گرایی، تجلیل از شهید و مقام شهدا، دعوت به مبارزه و... است؛ اسلوب رشید در این گونه اشعار، ساده و نزدیک به فهم عامه و اسلوب اسرافیلی، نمادگونه و مبهم است.

مدرسی، فاطمه و زهرا خجسته در مقاله «جلوه‌های مقاومت و پایداری در اشعار طاهره صفارزاده»، ادبیات پایداری، سال پنجم، شماره نهم، به مطالعه سروده‌های صفارزاده پرداخته و کوشیده‌اند تجلی پایداری و مقاومت را در اشعار این بانوی ادیب و شاعر تحلیل کنند. مطابق پژوهش آنان، صفارزاده از جمله شاعران بنامی است که در حوزه انقلاب اسلامی اشعار فراوانی سروده و گذشته از این اشعار، در حیطه ادبیات مقاومت دینی و آیینی نیز اشعاری از خود بر جای نهاده است؛ اما آن دسته از اشعاری که برای انقلاب اسلامی و دفاع مقدس سروده از بسامد بالایی برخوردار است.

راه‌انجام، عبدالرضا، در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان: «بررسی تطبیقی مضامین ادبیات پایداری در اشعار علی موسوی گرمارودی و توفیق زیاده»، با راهنمایی دکتر حیدر محلاتی در دانشگاه قم (۱۳۹۸)، سروده‌های سخنوران یاد شده را از نظر گذراننده و هم‌اندیشی و همسویی آنان را به ارزیابی نشسته است.

۲. بحث و بررسی

پیش از پرداختن به شاخصه‌های برجسته در حوزه ادب پایداری و تطبیق آن‌ها در بین سروده‌های محدوده این جستار (یعنی شعر سیدعلی موسوی گرمارودی و یحیی السماوی)، یادآور می‌شود که

شاخصه‌های یاد شده عمدتاً از برجسته‌ترین مفاهیم در بحث پایداری است. در این مسیر سعی شده تا بیش تر بر وجوه مشترک تأکید شود، اگر چه شرایط فرهنگی و سیاسی خود به خود موجب برخی ویژگی‌های خاص نیز گردیده است؛ مسأله‌ای که در دیگر مقایسه و مطابقت‌ها نیز لامحاله دیده می‌شود.

۲-۱. میهن پرستی (با مفاهیم مختلف)

شاعران در ادب معاصر به میهن و وطن توجه ویژه‌ای داشته‌اند و کمتر شاعری را می‌توان یافت که در سروده‌های خویش، میهنش را نستوده باشد. البته باید در نظر داشت که دیدگاه شاعران نسبت به مفهوم وطن با یک‌دیگر متفاوت است و تلقی همه آنان از وطن به یک گونه تجلی نیافته است. در این دوره، وطن گاه به معنی کشور، زادگاه، امت اسلامی و وطن عرفانی نمود می‌یابد. برای نمونه می‌توان دیدگاه شاعران عصر مشروطه و شاعران انقلاب اسلامی را نسبت به مفهوم وطن مقایسه کرد.

«مفهوم وطن در اندیشه شاعران دوره مشروطه با تأثیرپذیری از فرهنگ و مدنیت جهان غرب، ملی‌گرایی و ناسیونالیستی است و در جهان بینی شاعران انقلاب اسلامی با الهام از آموزه‌های دینی، اسلام وطنی است و با پیوند فرهنگ ملی و دینی در انقلاب اسلامی، مفهوم «ایرانی اسلامی» و تا حدودی ملی‌گرایی و ناسیونالیستی نیز به کار رفته است» (وفایی و عارف، ۱۳۹۷: ۳۵۵).

در تعریف شعر میهنی آمده که:

«دربارۀ میهن، مظاهر آن، تجلیل و بزرگداشت ارزش‌ها و افتخارات آن سروده شود. شعر میهنی بیش تر هنگامی رواج می‌یابد که کشور مورد هجوم بیگانه قرار گیرد. در این زمان شاعر با سرودن شعر وطنی سعی دارد مردم را به حفظ سرزمین‌شان ترغیب کند» (لک، ۱۳۸۴: ۲۰).

پس از انقلاب اسلامی، رویکرد تازه‌ای در شعر فارسی شکل گرفت و ارزش‌های ملی و اسلامی در هم عجین شد؛ به‌ویژه در هنگام جنگ تحمیلی و پس از آن، شعر میهنی هم بسیار مورد توجه قرار گرفت.

«در این دوره، وطن از موضوعات مهم اشعار جنگ است که تقریباً تمامی شاعران در قالب‌های گوناگون به آن پرداخته‌اند. عشق به میهن، توصیف شکوه‌مند و با عظمت وطن، سوگ سروده‌هایی که درباره شهرهای اشغالی و ویران جنگ سروده شده است، دل‌تنگی برای

شهرها و بالاخره دعوت به مبارزه و ایستادگی در مقابل فتنه‌های دشمن و سرافرازی وطن، از مضمون‌های مهم این دسته از اشعار است» (فیاض‌منش، ۱۳۸۱: ۱۱۸).

این رویکرد در ادب معاصر عربی هم قابل مشاهده است و شاعران جریان مقاومت، ارزش‌های والای اسلامی و ملی خود را هرگز جدا از هم ندانسته و بر حفظ آرمان‌های نهضت‌های اسلامی تأکید ورزیده‌اند.

موسوی گرمارودی گه‌گاه در سروده‌های گونه‌گونش (سنتی و آزاد) از علاقه‌خویش به وطن سخن گفته است؛ وطنی که از خون شهیدان لاله‌گون شده و دیار دانش از خودگذشتگی و شهامت است. او همه ایران را خانه خود می‌داند گونه‌گونه آن را به گونه‌ای می‌ستاید که موجب وحدت و همدلی میان مردمان آن با یک‌دیگر شود:

من میهنم ایران زمین را دوست دارم	این سرزمین علم و دین را دوست دارم
این‌جا که خاکش از شهیدان لاله‌گون است	تاریخش از نقش ستم‌هم‌رنگ خون است
این‌جاست مهد علم و ایشار و دلیری	این سرزمین عشق را آسان‌نگیری
... هر گوشه و هر جای آن، کاشانه ماست	تب بزرگ و کوچکش هم خانه ماست
من خاک پاک خویشان را دوست دارم	هم انقلاب و هم وطن را دوست دارم

(موسوی گرمارودی، ۱۳۸۹: ۴۹۷)

در سروده زیر نیز دوستداری وطن را به دوستداری «انقلاب» پیوند می‌زند و هم‌زمان یاد جانباختگان این مرز و بوم را پاس می‌دارد:

... در راستای ظلمت این شام دیرپای	ای طور می‌زنم ارنی در لقای تو
چون دامن بنفشه سیه باد جامه‌ام	آه ای وطن ز سوگ به خون خفته‌های تو
جان را فدای خاک عزیز وطن کنم	گلگون ز خون خویش به راهش کفن کنم

(موسوی گرمارودی، ۱۳۶۳ الف: ۱۳۱)

یحیی السماوی نیز سخت دلبسته وطن است و از حضور اشغالگران آمریکایی (بعد از جنگ خلیج فارس) در خاک میهنش اظهار انزجار می‌نماید. او معتقد است که آمریکاییان نه تنها برای مردم و خاک عراق سودی نداشته بلکه امکان انجام یک زندگی عادی را نیز از آنان ستانده‌اند:

«فاخرجوا من وطنی...»

خُوْدَةُ الْمُحْتَلِّ لَا يُمَكِّنُ أَنْ تُصْبِحَ عُنُقًا لِلْحَمَامِ

فاخرجوا من وطنی...»

نَحْنُ مَهْزُومُونَ مِنْ قَبْلِ ابْتِدَاءِ الْحَرْبِ...

فاخْرَجُوا مِنْ وَطَنِي

و امْنَحُونَا فُرْصَةَ الدَّفْنِ لِمَوْتَانَا و أَنْ نُخْرَجَ مِنْ تَحْتِ الرِّكَامِ

جُيئْتُمَا مَا بَلَغَتْ عُمَرَ الْفِطَامِ» (سماوی، ۲۰۰۹: ۹-۱۰)

ترجمه: از میهن من بیرون بروید/ کلاه خود اشغالگر، شایسته نیست که آشیانه‌ای برای کبوتر شود./ از میهن من بیرون بروید/ و فرصت دفن مردگانمان را بدهید/ تا بیرون آوریم از زیر اشیای انبوه/ پیکرهایی که هنوز شیرخواره هستند.

سماوی که مدتی را در تبعید و به دور از وطن سپری کرده است، در بسیاری از اشعارش از میهن و زیبایی‌های آن - به ویژه زادگاهش سماوه - سخن گفته است:

الله! ما أحلى «السماوه»... ليلها باكى النداهه ضاحك النجمات

الله! ما أحلى «السماوه»... صُبْحُهَا صافٍ صفاء الضوء فى المرآه

أَنْفَحِصَّ الطُّرُقَاتِ... أَبْحَثُ بَيْنَهَا عن حَبِيطِ ذكري من قميص حياتي

(سماوی، ۲۰۰۶: ۷۸)

ترجمه: خداوندا! چقدر شب‌های سماوه شیرین است، شبنم گریه می‌کند و ستارگان می‌خندند./ خداوندا! سماوه چقدر شیرین است؛ صبح‌هایش صاف و صفای نورش در آینه است./ راه‌ها را بررسی می‌کنم؛ در میان آن‌ها، از رهگذر خاطراتم، به دنبال جامه‌ی زندگی‌ام هستم.

شاعر در سروده‌ای دیگر نیز از مهاجرت خود پشیمان شده و دلش برای میهنش عراق و زادگاهش، سماوه تنگ گشته است:

«لماذا تركت السماوه خلفي

يممت نحو المقادير خطوى

فكنت الشقياء؟» (سماوی، ۲۰۰۸، الف: ۶۲)

ترجمه: چرا سماوه را پشت سر نهادم و آن را بدرود گفتم/ و گام‌هایم قصد سرنوشت را کردند/ بدبخت بودم؟

۲-۲. ستایش آزادی و آزادگی

ستایش آزادی و مبارزه برای به دست آوردن آزادی و آزادگی، همواره یکی از اصلی‌ترین مؤلفه‌های ادبیات پایداری بوده است. شاعران بن‌مایه آزادی را ستوده‌اند و آزادگی را صفتی برای سخنوران متعهد و مردمی دانسته‌اند.

موسوی گرمارودی برای ستایش آزادی و آزادگی به صورت نمادین از عناصر طبیعت بهره می‌گیرد؛ یکی از این نمادها «درخت» است. درخت، نماد مبارزی است که در راه آزادی از هیچ چیزی بیم به دل راه نمی‌دهد؛ نه از اژه آذرخش، نه از نعره تندر و نه از شلاق باد و...

«زیباترین صدا، صدای درخت است/ که همه عمر/ از هیچ نمی‌نالند/ نه از اژه آذرخش/ نه از

نعره تندر/ نه از شلاق باد/ و نه از سوز خزان...» (موسوی گرمارودی، ۱۳۸۰: ۳۱).

شاعر در سروده زیر هم آرزوی آزادی می‌کند؛ هرچند با دلی مجروح و پاره پاره:

«ای کاش هم‌چو ابر دلم پاره پاره بود/ اما چو ابر، کاش/ آزاد بود و بستر پاک ستاره بود»

(موسوی گرمارودی، ۱۳۶۸: ۱۴).

او «چگونه زیستن» را تشریح می‌کند؛ به گونه‌ای که اگر در خون خود هم بغلتی، اما آزاده باشی و عزت و غرورت را از دست ندهی:

«زین گونه زیستن/ ابریشمین چو شرم/ قاطع/ چو رشته‌های باران/ ... مغرور/ چون گردن و

نگاه گوزنان/ در جنگل جوانی و ماندن/ چون انفجار/ در خود فشردن/ در خود گشودن/ در

خود شکستن/ با فریاد/ با اختیار مرگ/ آزاده زیستن/ در ارغوان پاک شهادت» (همان: ۲۰۹).

یحیی السماوی نیز حریت و آزادگی را ستوده است و آزاده زیستن را مرام و بینش شخصیت بی‌همتای تاریخ اسلام، حضرت امام حسین (ع) دانسته است. او مبارزان را چونان نخل‌هایی سرکش می‌داند که بایستی تا پای مرگ در کارزار بمانند، اما هرگز در برابر متجاوزان سر خم نکنند و آزادگی خویش را از یاد نبرند:

حاشاک تَنْثُرُ لِلغَزَاهِ وُورودَا فَلَقَدْ خُلِقَتْ كَمَا النخيل عَنيدَا

لازال فيك من الحسين بقیة تأبى الخنوعَ وإن تُبأخ وریدا

(سماوی، ۲۰۰۶: ۱۲)

ترجمه: مبادا برای تجاوزگران سر فرود آوری و به آنان گل بدهی؛ زیرا تو همانند نخلی سرکش آفریده شده‌ای. / مادامی که در تو از بینش حسین (ع) چیزی باقی مانده از خواری و ذلت پرهیز؛ هر چند شاه‌رگت را مباح شمارند.

سماوی در اشعارش، هم از بیداد رژیم بعث و هم از تزویر و ستم اشغالگران آمریکایی نالیده است. او بر این اندیشه که عده‌ای چپاولگر برای آنان آزادی به همراه آورده‌اند، می‌تازد و به روشنی از نیت پلید آنان سخن می‌گوید:

زَعَمَ الحُرُّ أن سِمنَحنا حَرِيَّةٌ تُفدى... و تُقْتَبَسُ
حَرِيَّةٌ... لکن يُرادُ بها واذ الهدى و العهْرُ والدَنَسُ
(همان: ۱۶۹)

ترجمه: آزادی‌دهنده بر آن است که آزادی عطا شده را به ما بخشیده است... و آزادی گرفته شده است؛ اما می‌خواهد هدایت زنده به گور شود و فاحشگی و بی‌حرمتی رواج یابد. شاعر در سروده‌های دیگر نیز از سلب آزادی که اشغالگران سبب آن شده‌اند، سخن می‌گوید. هلاکوی دیگری آمده است تا سرمایه‌ی عراق را به غارت ببرد؛ آیا از آمریکاییان متجاوز امید می‌رود که نویدبخش آزادی باشند؟

«کل عصر/ و لکه ربّ و هولاکو جدید... / فلمن جیشت الخوذة آمریکا/ و ارسن سفنا؟/ الکی یصبح
حُرّاً بیتنا؟/ و سعیداً غُدنا؟» (سماوی، ۲۰۰۸: الف: ۴۳).

ترجمه: هر عصری/ صاحب و هلاکوی جدیدی دارد/ آمریکا برای چه کسی لشکر فراهم کرده و لنگر کشتی انداخته است؟/ آیا خانه‌های مان آزاد و فردایمان سعادت‌مند خواهد شد؟

۲-۳. دعوت به مبارزه با استبداد داخلی و متجاوزان خارجی

یکی از بن‌مایه‌های ادب پایداری، دعوت شاعران به مبارزه و ایستادگی در برابر ظلم و بیداد است. این دعوت ممکن است ترغیب مردم و مبارزان به شکستن سکوت باشد؛ به گونه‌ای که فریاد اعتراض آنان هرگز خاموش نشود. گاهی نیز به شکل مبارزه و قیام مسلحانه خود را نشان داده است. موسوی گرمارودی همانند دیگر شاعران نامبردار ادب پایداری، مردم را به قیام و مبارزه ترغیب کرده است. او بر آن است که نباید وقت را تلف کرد؛ پس ضمن کرنش در برابر آزادگان و مبارزانی که چون امواج دریا خروشانند، باید به پا خاست. البته بیان گرمارودی به گونه‌ای است که مشخص نمی‌کند منظور از این قیام، چگونه قیامی است؟ فریاد اعتراض یا اقدام مسلحانه؟

«فرصت کم است/ باید راه افتاد.../ باید به پا خاست/ باید/ به بالای بلند امواج دریاها، نماز
برد» (موسوی گرمارودی، ۱۳۶۳: ۳۰).

در دوران موسوم به «دوران دفاع مقدس» نیز آن‌جا که شاعر انقلابیون را مورد خطاب قرار می‌دهد، ضمن آن که آنان را به جبهه‌های نبرد فرامی‌خواند، بیان می‌دارد که امروز باید جنگید تا فردا بتوانیم با شرف زندگی کنیم:

ما از تبار پاک هاییل زمانیم امروز می‌جنگیم تا فردا بمانیم

(موسوی گرمارودی، ۱۳۸۹: ج: ۴۷)

باید دانست: «اشعار مبارزه‌طلبی گرمارودی تنها به ایران محدود نمی‌شود، بلکه گاهی جنبه جهانی پیدا می‌کند و افزون بر اشاره به «دفاع مقدس» ایران و دعوت مبارزان به دفاع از خاک وطن و مبارزه با رژیم بعث عراق از تمام مردم مسلمان جهان می‌خواهد تا به مردم فلسطین کمک کنند تا از جنگ با رژیم صهیونیستی پیروز و سربلند بیرون آیند» (کاکایی، ۱۳۸۰: ۹۶).

شاعر در سروده ذیل، از مبارزان سلحشور فلسطینی هم می‌خواهد هم‌چنان امیدوار باشند و در راه آرمان‌های‌شان بکوشند؛ زیرا دشمن از بیم یورش‌های بی‌باکانه آنان خواب به چشم ندارد و همواره در هراس است. پایمردی، پایداری، چابکی و سبک‌بالی از صفات مبارزانی است که شاعر برای آنان بر شمرده است:

اگرچه مردم‌ت آواره بیابان شد	اگرچه جسم تو در چنگ دشمنان فرسود
امیدوار به پیکار و گرم دل می‌باش	که دشمن تو هم از بیم یورش‌ت نغُود
ز پایمردی تو جسم خصم در لرزه	ز پایداری تو کام خصم زهرآلود
به چابکی سپاه تو نیست مانند‌ی	مگر عقاب سبکبال، گاه اوج و فرود
به دشت، حمله مردان رزمی تو بود	چنان چو پهنه دریا و موج خشم‌آلود
خروش و حمله کن و کینه‌ورز و آتش زن	که داس کینه تواند سپاه خصم درود

(موسوی گرمارودی، ۱۳۸۹: ۳۳)

یحیی سماوی از جمله شاعرانی است که از طریق سروده‌های خویش روح مبارزه‌طلبی و ستیز با استبداد و استعمار را زنده کرده و از هم‌وطنانش می‌خواهد کاخ‌های جور و ستم را ویران کنند و ریشه هر «ابورغال» - کسی که راهنمای ابرهه در رسیدن به مکه بوده و در ادب عرب نماد خیانت و نیرنگ است را از بین ببرند. او بر آن است تا هنگامی که استعمارگران پابرجا هستند، ریشه ظلم و ستم هم نابود نمی‌شود (نک: عبدی و کریمی، ۱۳۹۲: ۵۲).

وی در این باره سروده است:

«فَاكْتَسِبَ بِمِجْرَفَةِ الْجِهَادِ التَّوْحَلَ / وَ اسْتَأْصَلَ جُنْدُورَ أَبِي رِغَالٍ / لَا يَسْلُمُ الشَّرْفُ الرَّفِيعُ مِنَ الْأَذَى / حَتَّى

يُرْزَأَ الْإِحْتِلَالُ» (السماوی، ۲۰۰۶: ۱۲۹).

ترجمه: با بیل گل جهاد را لای‌روبی کن / و ریشه‌ی ابی‌رغال را از بیخ بکن / شرف و بزرگی از آزار

در امان نیست / مادامی که اشغالگران باشند.

سماوی در شعر زیر - یک بار دیگر - اشغالگران را متجاوزانی می‌داند که دشمنان خدا هستند و بایستی از خاک عراق رانده شوند. او هم‌چنین از مبارزان عراقی می‌خواهد ضمن اتحاد و همدلی، متجاوزان بیدادگر را از وطن بیرون کنند و دیار خود را از وجود پلید آنان پاک نمایند:

«أَعِدُّوا لَعْدُوَكُمْ - عَدُوَّ اللَّهِ - مَا يَرْهَبُهُ / وَ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ خِيُولِ الْحَطَبِ الْعَصْمَاءِ / مِنْ قَوْمِ اللِّسَانِ / وَالْبِيَانِ / ذُودُوا عَنِ التُّرَابِ وَالْمَالِ / وَ عَنِ عَرْضِ الْمُحَصَّنَاتِ بِالشُّعَارِ / حَتَّى يَفِئِرَ الْقَاتِلُ الْمُحْتَلُّ مِنَ بَسْتَانِنَا / وَ تَسْتَعَادُ الدَّارُ» (همان: ۱۰۳).

ترجمه: خود را آماده کنید برای دشمن‌تان - که دشمن خداست - از آنچه که او را می‌ترساند / و آنچه در توان شماست [که تهیه کنید] از اسب‌های سخنوری / با قدرت زبان / و بیان / از این خاک و مال دفاع کنید / و از آبروی زنان پاکدامن با شعر / تا این که قاتل اشغالگر از بستان ما بگریزد / و این خانه بازستانده شود.

۲-۴. مخالفت با جنگ و جنگ‌بارگی و تشویق به صلح و دوستی

اگر چه شاعران و سخنوران حوزه پایداری بیش‌تر به مقاومت در برابر خودکامگی زمامداران داخلی و خارجی شناخته می‌شوند، اما این بدان معنی نیست که آنان با صلح و آشتی در جهان بیگانه‌اند و با هر چیز و هر کس سر سازگاری دارند بلکه این گروه -از جمله شاعران این پژوهش - اساساً جنگ (= جهاد) را ابزاری برای ریشه‌کن نمودن اسباب و عوامل جنگ و آشوب دانسته و بر این باورند تا این عوامل نابود نشوند، دنیا روی آرامش و صلح به خود نخواهد دید از همین رو بایستی دعوت به صلح، آرامش و پرهیز از جنگ، کینه و دشمنی را یکی از مؤلفه‌های بنیادی ادبیات پایداری به شمار آورد.

شاعران متعهد (ایرانی و عرب)، به‌عنوان قشر روشنفکر و تأثیرگذار جامعه خود، همواره منادی صلح‌طلبی و بیزاری جستن از جنگ و کشتار بوده‌اند. آنان از مصایب جنگ می‌گویند؛ از بی‌خانمانی، گرسنگی و بیماری توده رنجبر جامعه که قربانیان اصلی کینه‌جویی اربابان قدرت هستند. از نظر این سخنوران صلح و دوستی، نعمتی است که بایستی همگان قدر آن را بدانند و در پاسداشت آن بکوشند. بر همین عقیده، اگر چه جنگ پدیده‌ای ناپسند و غیرانسانی است؛ اما دفاع از وطن، امری ارزشمند و پسندیده است. دفاع مشروع فلسطینیان در مقابل متجاوزان صهیونیستی و نبردهای رزمندگان جبهه مقاومت در برابر استعمارگران نه تنها جنگ‌طلبی نیست، بلکه ذکر این رشادت‌ها در ادبیات مقاومت و دفاع مقدس، جلوه‌ای از صلح‌دوستی و جنگ‌ستیزی است.

موسوی گرمارودی از جنگ و جنگ‌بارگی در چند جا از سروده‌هایش اظهار انزجار کرده و آن را نکوهیده است. او جنگ را بلایی مهیب می‌داند که در آن سربازان بی‌گناه کشته می‌شوند و حاکمان کینه‌توز، خرسند از جاه‌طلبی‌های خویش هستند؛ خونریزی که با انسانیت و عشق میانه‌ای ندارند و همواره می‌کوشند تا بغض و نفرت جایگزین دوستی و همدلی شود. گرمارودی جنگ را بذری می‌داند که زمین را پوک می‌کند و جز پروراندن داس مرگ و رویش خزان و تاریکی، حاصلی از آن به دست نمی‌آید:

«جنگ/ بذری‌ست/ که زمین را پوک می‌کند/ و خزان را می‌رویاند/ و داس را فربه می‌کند/ و گیاه را شرمگین!/ شرافت را خدایان/ تنها در جعبهٔ مظلومیت تعبیه کرده‌اند/ و کلید آن را/ مادران به گردن سربازانی/ به یادگار افکنده‌اند/ که یک‌دیگر را برادرانه می‌کشند! نه در نگاه خنجری مردان جنگ‌افروز/ مردانی/ که چشمانی از آبگینه دارند/ و قلب‌هایی آبگینه/ و با چکمه و موزه به دنیا آمده‌اند/ و وقتی در کوچه/ با بی‌ادبی تف می‌کنند/ خون جاری می‌شود.../ مردانی که/ حماقت را به لاتاری می‌گذارند/ و پنجرهٔ خوابگاه‌های‌شان/ تنها به کنام‌گرگ باز می‌شود/ و عشق را دوست نمی‌دارند» (گرمارودی، ۱۳۸۹ ج: ۱۲۴-۱۲۶).

یحیی السماوی در زندگی‌اش همواره شاهد جنگ‌های خونین و پیامدهای دردآور آن در عراق بوده است؛ (مثل اشغال عراق به دست آمریکایی‌ها) و شرایط مردم کشورش را روز به روز وخیم‌تر دیده، جنگ را مسبب ویرانی زندگی مردم و پریشان‌کننده احوال فرزندان معصوم آنان می‌داند:

«ارتبائک عاشقین/ اقترعتهما انفجار قنبلة/ او صفارة إنداز.. / سقوط حصفور بشطية.. / او جرح سعة نخله: / أسباب وجهة/ ترفضی الحروب.» (سماوی، ۲۰۰۸ ب: ۵۲).

ترجمه: سردرگمی و اضطراب دو عاشق/ که انفجار بمبی آن‌ها را ترساند؛/ یا صدای آژیر خطری؛/ افتادن گنجشکی با ترکش؛/ یا زخمی شدن شاخهٔ نخلی؛/ دلایل منطقی‌ای هستند/ برای مردود دانستن جنگ‌ها.

سماوی حضور اشغالگران پس از سقوط صدام را از چاله درآمدن و در چاه افتادن تعبیر کرده است و کشوری که دیگر نه باغی دارد و نه آبادانی‌ای؛ بلکه همه چیز زیر لگد متجاوزان جنگ‌طلب نابود شده و سرمایه‌های معدنی و نفتی به غارت رفته است:

«أسنا هنوداً محرراً.. / فلماذا یریدون إبادتنا؟! / یجئتون مبستاناً كاملاً/ کُلما تبنت عشبته فرح.. یهدمون حیا كاملاً/ کُلما بنینا بیتاً طینياً.. / أخذوا من بقره الوطن اللحم و الحليب.. / و أعطونا الروث و الحوافر.» (همان: ۱۰۱).

ترجمه: ما سرخ‌پوستان آمریکایی نیستیم / پس به چه سبب می‌خواهند ما را از بین ببرند؟ / یک باغ کامل را از بیخ برکنند؛ / هر وقت که یک گیاه خوشحالی روید. / یک محله را نابود کردند؛ هرگاه که یک خانه گلی ساختیم. / از گاو وطن، گوشت و شیر را گرفتند / و به ما پهن و سم‌هایش را دادند. شاعر در سروده‌ای دیگر، اوضاع نابسامان عراق جنگ‌زده و کشتار غیرنظامیان به‌ویژه کودکان را به گونه‌ای دلخراش توصیف می‌کند؛ همین توصیفات برای مردود دانستن جنگ و جنگ‌بارگی کافی است که او را شاعر و ادیب ضد جنگ نشان دهد:

«يا زَمَنَ الخَوْذِقِ و الدَفَنِ الجماعيِّ / و قانون وحوش الغاب / متى يخرعون طلقاً / تُمَيِّزُ الطفل من الجنديِّ / أو قديفةً / تُمَيِّزُ الحانَةَ و المبعي من المحراب / و سَنَطَةَ التلميذ من حقيبة الإرهاب؟» (سماوی، ۲۰۰۶: ۱۲۶).

ترجمه: ای روزگار کلاه‌خود و دفن گروهی / و قانون وحشی‌های جنگل / چه هنگام تیری خواهند ساخت / که کودک را از سرباز تشخیص دهد؟ / یا خمپاره‌ای / که میکده و فاحشه‌خانه را از محراب بازشناسد؟ / و کیف مدرسه دانش‌آموز را از کیف ترور؟

۲-۵. القای امید به مردم و مبارزان راه آزادی

شاعران ادب پایداری با این که همواره طعم ستم، شکنجه، سرکوب، زندان و تبعید را چشیده و زندگی‌شان را در فضای مملو از خفقان به سر برده‌اند، اما هرگز نومیدی آن‌ها را فرا نگرفته، بلکه کوشیده‌اند به آزادی‌خواهان روحیه بدهند؛ باشد که صبح امید بدمد و آینده توأم با پیروزی، برای مردم ستم‌دیده و مبارزان فرابرسد. البته در میان این شاعران، بی‌گمان بسامد اشعار امیدبخش یکسان نیست. برخی از آنان که روحیه مبارزه‌جویانه دارند، اگرچه گاه نومیدانه هم سخن گفته‌اند، اما امید را هم به مخاطب خویش انتقال داده‌اند.

موسوی گرمارودی، در بخشی از سروده‌هایش با یادکرد قهرمانان شاهنامه که مظهر قدرت و پیروزی هستند، رزمندگان اسلام را در جنگ تحمیلی (دوران دفاع مقدس) به پیروزی نوید می‌دهد و آن‌ها را به مبارزه‌جانانه ترغیب می‌نماید. به عبارت دیگر، شاعر با مانند کردن سلحشوران این دوران به پهلوانان اسطوره‌ای ایران، نام هر یک از آن‌ها را بسان آینه‌ای می‌پندارد که می‌توان «صبح طالع امید» را در آن به تماشا نشست:

«پور سام نریمان و هم‌رهان اکنون / درون ایرانشهر / دوباره زنده شدند / جنگ دیو سپید
فسانه آسودند / به رزم اهرمن این زمانه آمده‌اند / و نام هر یکتان / چنان چو آینه، تابنده ماند

جاویدان/ که صبح طالع امید را در آن نگریم» (موسوی گرمارودی، ۱۳۵۱: ۲۸).

شاعر در سروده زیر هم، امید را ره‌توشه می‌کند تا ضمن ایستادگی و استقامت، کاروان مبارزه بتواند به مقصد برسد:

«امید را ره‌توشه‌ای کردم/ هنگامی که تو/ کاروانسالار قافله لحظه‌های من شده بود/ و شادی

و نشاط/ زنگوله‌های آذین شتران استقامت من شد» (موسوی گرمارودی، ۱۳۵۷: ۳۹).

از دیگر سو، یحیی سماوی نیز بسیار امیدوار است تا اشغالگران، خاک عراق را ترک کنند و میهن او آزاد شود. او مشتاقانه امید دارد روزی فرا برسد که مسلمانان قیام کنند و دنیا را از ظلم و پریشانی رهاکننده و به نظم و عدل برسانند:

ولکنی علی رغم الرزایا أحدق فی غدٍ أبهی و أحلی

ستنهضُ أمةُ القرآن يوماً لیتملأ عالمی المجنون عدلاً

(سماوی، ۲۰۰۳: ۱۱۵)

ترجمه: اما با وجود بلایا به فردایی درخشان و بهتر خیره می‌شوم/ روزی می‌رسد که امت قرآن برمی‌خیزد و دنیای دیوانه را لبریز از عدل و داد می‌کند.

سماوی با آن که اوضاع جامعه خویش را اسفبار توصیف می‌کند، اما هم‌چنان امیدوار است فردایی

بهتر از راه برسد:

«محکوم بانظار غود و جدید.../ لم تلده أمة بعدا» (سماوی، ۲۰۰۹: ۵۸)

ترجمه: محکوم به انتظار یک [فردای] خوب و تازه؛/ [انتظار برای فردایی که] مادرش هنوز آن را به دنیا نیاورده است.

و بالاخره، شاعر در سروده زیر هم، با استفاده از سمبل «خورشید»، امید دارد نور آزادی و استقلال

بر میهنش بتابد و عراق از دست استعمارگران رهایی پیدا کند:

«یومنا مَرَّ علی داجیه/ فعی تأتلق الشمسُ غداً» (سماوی، ۲۰۰۸/الف: ۱۵۸)

ترجمه: امروزمان با تاریکی سپری شد؛/ امید است که فردا خورشید بدرخشد.

۲-۶. بزرگداشت نمادهای پایداری (یعنی مبارزان و شهیدان)

شاعران مردمی و متعهد ایرانی و عرب، همیشه از دلآوری، رشادت، بی‌باکی سربازان وطن، مبارزان

راه آزادی، شهدایی که جان خود را فدای آرمان‌های ملت خود کرده‌اند به نیکی یاد کرده و در

اشعارشان آن‌ها را گرمی داشته‌اند. در ایران پس از انقلاب اسلامی و جنگ تحمیلی مفهوم «شهادت»

یکی از بن‌مایه‌های اصلی ادب پایداری شد و شاعران، فداکاری، ایثار و شهادت‌طلبی مبارزان و سربازان جان بر کف را به نمایش گذاشتند.

«وصف شهیدان در شعر انقلاب و جنگ از ابعاد گسترده‌ای برخوردار است. گاهی شعر به شهید خاصی اختصاص یافته است و شاعر با ذکر نام شهید و تقدیم شعر خود به او، به بیان ویژگی‌های وی و غم‌ستریگی که با در خون خفتن او بر دل شاعر سنگینی می‌کند، پرداخته است. چنین شعرهایی به‌ویژه در دوره دفاع مقدس و به‌خصوص در مجموعه شعرهایی که سرایندگان آن‌ها خود از رزمندگان جبهه‌های نبرد بوده‌اند، به وفور به چشم می‌خورد» (کارآمد و شمس‌آبادی، ۱۳۹۶: ۷۸).

در ادب معاصر عرب نیز یاد کرد و ستایش مبارزان راه آزادی و وطن در هر کشور به چشم می‌خورد؛ اما آنچه در این میان، بیش‌تر به چشم می‌آید شهدای جبهه مقاومت (به‌ویژه رزمندگان فلسطینی) بوده است. از طرفی، آنان آزادی‌خواهان تمام جهان را که در راه آزادی قدس سهیم بوده و جان خود را به خطر انداخته و یا از دست داده‌اند، ستایش کرده‌اند. به بیانی دیگر، گرامی‌داشت شهدا کمترین کاری است که شاعران ادب پایداری انجام داده‌اند؛ زیرا اگر شهدا نبودند تا با خون خود نهال انقلاب و جبهه مقاومت را آبیاری کنند، چه بسا بسیاری از اهداف و آرمان‌های مسلمانان رنج دیده محقق نمی‌شد.

موسوی گرمارودی پیوسته قدردان شهدای انقلاب و دفاع مقدس بوده و همّت و غیرت آنان را ستوده است. او شهیدان را با صفاتی چون: «لاله باغ بهشت»، «قُمری گلگون‌پَر عشق»، «وفادار»، «راد چون بید مجنون»، «آغازکننده آهنگ خلوص»، «دلیر» و... معرفی کرده است:

شهیدان لاله باغ بهشتند	به خون، خط سرافرازی نوشتند
الا ای قُمری گلگون‌پَر عشق	پریدی سوی بالا با پَر عشق
در آن سوی جهان ما چه دیدی	کز این جا رفتی و آن سو پریدی؟
... نشان دادی که مرد از جان نترسد	دلیر از پهنه میدان نترسد
تو خون دادی تا خون‌ها بجوشد	دهان‌ها بر ستم‌ها برخوشد
تو خون دادی که من برخیزم از پا	نمانم مُرده در کنج مدارا

(موسوی گرمارودی، ۱۳۸۹: ج ۵۸)

گرمارودی در سروده زیر، مفهوم شهادت و گرامی‌داشت شهید را این‌گونه قدر دانسته است:

«... جاودانه در حجله خون خفته است / و صدای رگبار سرب / ترانه همیشه اوست / که

شهادت را مبارک باد می‌گوید» (موسوی گرمارودی، ۱۳۶۳: ۲۷).

شاعر ضمن پیوند شهدا با شخصیت‌های اسطوره‌ای، نشان گلوله در سینه آنان را چنان مدال افتخار

می‌داند:

«گاهی در اندیشه چون خدا / گاهی درون سینه چون گل مدال زخم گلوله / بر سینه شهادت

سهراب» (موسوی گرمارودی، ۱۳۸۹: ۲۱۱).

او در شعر زیر هم (که به مناسبت دلاورمردی‌های شهید مصطفی چمران سروده) داد سخن داده و

شهید چمران را شخصیتی رئوف‌القلب، مهربان، دلیر، بی‌باک، بصیر، بی‌ادعا و همیشه جان بر کف و

آماده دانسته است:

«مردی به ازای شرف / به تردی ساقه انجیر / صخره‌ای زیر آب / صلابت آرام مستتر /

خشونت بازوانش / به استراحت می‌نشست / تا راست‌تر بایستد / دست‌های نوازش او /

گربه‌ها را پلنگی می‌آموخت / با چشمانی صبور و سمور / تندیس عمل و امل / و چون

تندیس، آرام / بی‌ادعا چون باران / ... میان، بسته / و بازوان گشاده / در هودج عشق سرخ»

(موسوی گرمارودی، ۱۳۸۹ الف: ۱۳۰).

و بالاخره گرمارودی هم‌چنین در اشعارش شهدای انقلاب و هشت سال جنگ تحمیلی هم‌چون

شهید مطهری (موسوی گرمارودی، ۱۳۸۹ د: ۱۸۲)، شهید چارمردان (همان: ۱۸۴)، شهید آیت‌الله

صدوقی (همان: ۱۸۷)، شهید ماشاءالله استاد مرتضی (همان: ۲۱۸)، افسر مصری شهید سلیمان خاطر

(همان، ۱۳۸۹ ب: ۲۵)، شهید باقر اسدی (همان، ۱۳۸۹ ج: ۳۷)، شهید دکتر بقایی بهبهانی (همان: ۵۸) و...

را گرامی داشته و از رشادت‌ها و ایثار و از خود گذشتگی آنان سخن گفته است.

«یا اُمّ علی / یا ام ثلاثه الشهداء / ماذا تفعل شجره ورد حمراء / فی زمن الجدران البیضاء / یا اُمّ علی

مازال علی الحائط حجر / تکتبه شجره ورد حمراء» (همان: ۵۱).

ترجمه: ای مادر علی! ای مادر سه شهید! / درخت گل سرخ چه می‌کند، در زمان دیوارهای

سفید؟! / ای مادر علی هنوز درخت گل سرخ بر دیوار سنگی می‌نویسد.

و در این سروده به روشنی اعلام می‌کند که اگر سنگری پس از شهادت رزمنده‌ای به صورت موقت

خالی شد، رزمنده‌ای دیگر - که او نیز شهید می‌شود - سنگرش را پر می‌کند و هرگز سنگر آزادگی

خالی نخواهد ماند و مبارزه ادامه خواهد یافت:

«يذهب للخنق/ ضيف آخر بالبيت الشهداء/ الشهداء الجدد على مائدة الشهداء القداماء» (همان:

۶۳۰).

ترجمه: به سنگر می‌رود/ یکی دیگر از مهمانان خانه شهدا/ شهدای جدید بر سر سفره شهدای قدیم [مهمان می‌شوند].

یحیی السماوی نیز شهیدان راه وطن را مبارزانی می‌داند که حتی با شهادت خود شگفتی ایجاد می‌کنند و شهادت آنان در روحیه رزمندگان تأثیر مثبت می‌گذارد. در سروده زیر او از شهیدی سخن می‌گوید که با رگبار متجاوزان پیکرش صدپاره شده است، اما هم‌چنان می‌خواهد در برافراشته ماندن بیرق آزادی سهیم باشد:

«حِينَ سَقَطَ مَحْرُزًا بِالرِّصَاصِ/ تَدْحَرَجُ مِنَ السَّفْحِ/ إِلَى الْقِمَّةِ/ حَتَّى صَارَ سَارِيَةً لِلْعَلَمِ الْوَطْنِيِّ» (سماوی،

۲۰۰۹: موقع المثقف).

ترجمه: آن‌گاه که با [شلیک] گلوله بر زمین افتاد، در حالی که سوراخ سوراخ شده بود/ از پا غلتید/ به سمت بالا/ باشد که ستونی برای پرچم ملی گردد.

شاعر هم‌چنین مقام و مجاهدت شهدای بی‌شماری از جمله: شهید «شادی توباس»، مسئول عملیات شمال حيفا در سرزمین‌های اشغالی (سماوی، ۲۰۰۳ الف: ۷۹). شهید «آیات الأخرس» زن فلسطینی که در سال ۲۰۰۳م. با یک عملیات شهادت‌طلبانه خود را در میان نیروهای اسرائیلی منفجر کرد (همان: ۱۹) و شهید «مریم الناعم»، زن بارداری که در جنبش سماوه در سال ۱۹۹۱م. تعدادی از نیروهای بعثی عراق را کشت و پس از دستگیری، شکمش را پاره کردند (سماوی، ۱۴۱۶ق: ۸۰) را گرامی داشته است.

۳. نتیجه‌گیری

آنچه از پژوهش انجام یافته بدست آمد به اختصار عبارت از این است که: ادبیات پایداری اگر چه در کشورهای غیرمسلمان نیز در این چند سده اخیر سابقه داشته و این گوشه و آن گوشه می‌توان نشانه‌هایی از آن سراغ گرفت، اما به واسطه غلبه نظام‌های سلطه بر جوامع نیمه توسعه یافته و در عین حال برخوردار از منابع طبیعی (و همراه با موقعیت ویژه) و نیز عوامل و کارگزاران دست‌نشانده در این جوامع، رشد و نمو بیش‌تر و گسترده‌تری داشته است. از میان کشورهای مورد ستم، کشورهای مسلمان: ایران و جهان عرب بیش‌ترین گرایش را به اشکال مختلف از هنر و ادبیات پایداری از خود نشان داده و در این زمینه تولیدات بسیاری - به ویژه در حوزه شعر - به ثبت رسانده‌اند. یکی از شاعران معاصری که

در ایران به استقبال این گونه از ادبیات رفته و سروده‌های متنوع و نسبتاً استواری از خود بر جای گذاشته، سید علی موسوی گرمارودی است. از دیگر سو، یحیی السماوی (شاعر عراقی) نیز با توجه به شرایط اجتماعی و سیاسی چند دهه اخیر کشورش که نتیجه حکمرانی شخصیت مستبد و خودکامه‌ای مثل صدام حسین بوده و سپس اشغال این کشور توسط آمریکا و گروه‌های ائتلاف، اشعار اعتراضی و کوبنده‌ای در به چالش کشیدن این عوامل به نظم درآورده است. باری، هر دو شاعر در بسیاری از شاخصه‌های ادب پایداری مثل: میهن‌دوستی و دفاع از نمادهای وطنی، آزادی‌خواهی، مبارزه با خودکامگی، بزرگداشت نام و یاد سربازان و رزمندگان شهید، تقبیح جنگ و جنگ‌بارگی و تشویق به صلح و آرامش جهانی و مانند آن‌ها همراه و همسو بوده‌اند؛ البته ویژگی‌های گونه‌گون سیاسی و سوق‌الجیشی در سرزمین‌های این دو سراینده نیز برخی تمایزات در پرداختن به مضامین پایداری - مثل ملی‌گرایی و عرب‌مآبی در شعر السماوی و کم‌رنگ بودن این مسأله در شعر موسوی گرمارودی - را اقتضا داشته است.

جدول اشتراکات فکری و اختصاصی دو شاعر در شاخصه‌های شعر پایداری

شاخصه‌های عمده شعر پایداری	سید علی موسوی گرمارودی	یحیی السماوی
میهن‌پرستی (با مفاهیم مختلف)	ستایش وطن و مناطق مختلف آن بدون گره زدن به موضوعات سیاسی و گاه با توجه به آن	ستایش وطن و گاه ابراز احساس غربت به واسطه دورافتادگی از آن (و عمدتاً با مضمون امریکاستیزی)
ستایش آزادی و آزادگی	ستایش آزادی و آزادگی با بهره‌مندی از نمادهای طبیعت متناسب با کشور ایران مثل: درخت، جنگل، ابر، کویر، باران و ...	ستایش آزادی و آزادگی با بهره‌مندی از نمادهای طبیعت متناسب با کشور عراق مثل: درخت نخل، رود (فرات) و ...
دعوت به مبارزه با استبداد داخلی و متجاوزان خارجی	تشویق به مبارزه با استبداد داخلی (رژیم شاهنشاهی) و نیز تشویق به مبارزه با متجاوزان خارجی در دوران موسوم به دوران دفاع مقدس (یعنی رژیم بعث عراق و کشورهای حامی او)	تشویق سران خائن عرب در مدارا و مماشات با کشورهای استعمارگر به ویژه آمریکا و نیز تشویق به مبارزه جهت راندن اشغالگر از کشورش
مخالفت با جنگ و جنگ‌بارگی و تشویق به صلح و دوستی	سرزنش و تقبیح جنگ و جنگ‌بارگان به سرکردگی آمریکا و برخی کشورهای جهان غرب و ستایش صلح و آرامش برای همه مردم جهان	سرزنش و تقبیح جنگ‌بارگی آمریکا به واسطه اشغال کشور عراق توسط دولتمردان این کشور در دو دهه اخیر و ستایش صلح و دوستی و آرزوی برقرار آرامش برای کشور اشغال‌زده‌اش.

ادامه جدول اشتراکات فکری و اختصاصی دو شاعر در شاخصه‌های شعر پایداری

شاخصه‌های عمده شعر پایداری	سیدعلی موسوی گرمارودی	یحیی السماوی
القای امید به مردم و مبارزان راه آزادی	القای امید به آینده روشن به مردم جامعه خویش به واسطهٔ سلحشوری و پایمردی‌های رزمندگان دلآوری این مرز و بوم (با استفاده از نمادهای اسطوره‌ای ایران)	القای امید به مردم کشور خود جهت بسامان شدن اوضاع و رفع اشغال استعمار امریکا (هم-چنان با دعوت به مقاومت و ایستادگی)
بزرگداشت نمادهای پایداری (یعنی مبارزان و شهیدان)	بزرگداشت نمادهای مبارزه و استقامت یعنی: رزمندگان و شهدای راه آزادی و نیز تعریف و تمجید بسیار از شهادت‌طلبی	بزرگداشت نمادهای مبارزه و استقامت یعنی رزمندگان و شهیدان (با نام بردن از برخی مجاهدان و شهیدان عرب مثل: آیات الأخرس، مریم الناعم و ...)

پی‌نوشت‌ها:

۱- «سید علی موسوی گرمارودی» در سال ۱۳۲۰ خ. در قم متولد شد. او تحصیلات خود را تا دورهٔ متوسطه در قم گذراند. هفده‌ساله بود که به اتفاق پدرش به مشهد عزیمت کرد و به تحصیل علوم عربی و ادبی پرداخت و پس از چهار سال به قم بازگشت و به فعالیت سیاسی پرداخت. پس از واقعهٔ پانزدهم خرداد به تهران رفت و به‌عنوان مدرس در دبیرستان علوی به تدریس مشغول شد و در طی این مدت، توانست افزون بر دیپلم ریاضی که داشت، دیپلم ادبی خود را کسب کند. در سال ۱۳۴۵ وارد دانشکده حقوق شد و کارشناسی آن رشته را در رشتهٔ علوم قضایی کسب کرد. و سرانجام پس از گرفتن مدرک کارشناسی زبان و ادب فارسی، موفق به اخذ درجه دکتری در این رشته گردید (نک: خاتمی، ۱۳۹۶: ۱۷۲). شورای انقلاب در اسفند ۱۳۵۷ خ. موسوی گرمارودی را به سرپرستی سازمان آموزشی نوزم منصوب کرد. علاوه بر این، گرمارودی مدتی رایزن فرهنگی ایران در تاجیکستان بود و مدتی نیز مسئولیت تالار وحدت تهران را بر عهده داشت. او در مدت اقامتش در تاجیکستان جریان شعر معاصر آن کشور فارسی‌زبان را دنبال کرد و در این‌باره مقالات تحقیقی متعددی نوشت (نک: مرتضی‌پور، ۱۳۸۴: ۱۵۴).

موسوی گرمارودی از جمله پیشگامان شعر انقلاب و از گروه نخستین شاعرانی است که در سال‌های پیش از انقلاب با پشتوانهٔ فرهنگ اسلامی و رویکرد به دین و سنت‌های دینی به‌ویژه مذهب تشیع شعر سرود. از گرمارودی به‌عنوان شاعری ادیب یاد شده است؛ در عین حال وی را شاعر «کلیشه‌شکن» نامیده‌اند. زیرا با وجود احاطهٔ مناسبی که بر شعر کهن دارد، تلاش در نوآوری نموده و با بهره‌گیری از روحیهٔ انقلابی و تکیه بر مفاهیم دینی، دست به تجربه‌های تازه زده است (نک: باقی‌نژاد، ۱۳۹۸: ۴۶).

«عبور»، «سرود رگبار»، «در سایه‌سار نخل ولایت»، «چمن لاله»، «خط خون»، «تا ناکجا»، «دستچین»، «صدای سبز»، «گوشواره‌های عرش» و «خواب ارغوانی» از جمله مجموعه شعرهای سید علی موسوی گرمارودی است.

۲- «یحیی عباس عمود سماوی»، از پیشگامان شعر معاصر عرب در سال ۱۹۴۹ م. در شهر سماوة عراق دیده به جهان گشود. در سال ۱۹۷۴ از دانشگاه مستنصریه لیسانس ادبیات عرب گرفت و مدتی به تدریس و روزنامه‌نگاری مشغول شد. وی در جنبش مردمی علیه رژیم صدام در سال ۱۹۹۱ شرکت داشت، اما به دنبال شکست این جنبش به عربستان پناه برد و در آن‌جا به مدت شش سال رییس ایستگاه رادیویی سیاسی- فرهنگی «صدای مردم عراق»، مخالف رژیم بعث بود. سرانجام پس از شش سال زندگی در آن‌جا رهسپار استرالیا شد. وی در این سال‌ها، افزون بر انتشار سیصد مقالهٔ سیاسی در مطبوعات عرب علیه جنایات رژیم و اعمال خودسرانهٔ آن، بیش

از پانزده مجموعه شعر منتشر کرده است که برنده چند جایزه در جشنواره‌های ادبی شده‌اند که از آن جمله می‌توان به جایزه دارالمنهل اشاره کرد. مهم‌ترین مجموعه شعرهای وی عبارتند از: *عیناک دنیا* (۱۹۷۰م)، *قصائد فی زمن السبى والبكاء* (۱۹۷۱)، *قلب علی وطنی* (۱۹۹۲)، *من أغانی المشرد* (۱۹۹۳)، *عیناک لی وطن ومنفی* (۱۹۹۵)، *قلیک لاکثیرهن* (۲۰۰۶)، *تقوش علی جذع النخله* (۲۰۰۶)، *البكاء علی کتف الوطن* (۲۰۰۸)، *مسیحه من خرز الکلمات* (۲۰۰۸)، *شاهده قبر من رخام الکلمات* (۲۰۰۹)، و *بعیدا عنی قریباً منک* (۲۰۱۱) (نک: عبدی و کریمی، ۱۳۹۲: ۳۳-۳۴).

سماوی پس از اشغال عراق نیز اعتراضات شدید خود را علیه اشغالگران و سیاستمداران ادامه داد و معتقد است که اشغالگران از صدام حسین، حاکم مستبد، بی‌رحم‌تر بوده و در جای جای اشعار خود، نظام صدام حسین را بدترین نظام‌ها و اشغالگران را بدتر از آن‌ها می‌داند و به مبارزه و دعوت مردم به قیام علیه آنان و بیرون راندن‌شان، می‌پردازد. او اشعار متعددی پیرامون مقاومت در کشورهای اسلامی به‌ویژه کشور اشغال‌شده و ستم‌دیده خود در موضوعاتی مانند دعوت به مقاومت، عشق به وطن، اشغالگران عراق، امید و ناامیدی در قالب اشعاری موسیقایی و بدیع سروده است (نک: حاجی‌زاده و ابهن، ۱۳۹۱: ۱۳۰).

منابع و مأخذ

احمدزاده هوج، پرویز و همکاران (۱۳۹۶). «بررسی تطبیقی جلوه‌های پایداری در اشعار شاملو و درویش»، *مطالعات تطبیقی فارسی-عربی*، سال دوم، شماره چهارم، پاییز و زمستان، صص ۹-۲۸.

بارانی، محمد و صدیقه انصاری (۱۳۹۱). «ادبیات پایداری در شعر سید علی صالحی»، *مجموعه مقالات ششمین همایش ملی پژوهش‌های ادبی*، دانشگاه شهید بهشتی، صص ۱-۳۰.

باقی‌نژاد، عباس (۱۳۹۸). «تحلیل گفتمان انقلابی در شعر موسوی گرمارودی»، *ادبیات دفاع مقدس*، دوره سوم، شماره اول، بهار و تابستان، صص ۴۵-۵۶.

بصری، محمدصادق (۱۳۸۸). *سیر تحلیلی شعر مقاومت در ادبیات فارسی*؛ کرمان: انتشارات دانشگاه شهید باهنر.

جهانی، محمدتقی و زهره نورمحمد نهال (۱۳۹۶). «واکاوی بن‌مایه‌های ادبیات پایداری در شعر فلسطین و ایران (مورد پژوهانه: هارون هاشم رشید و حسین اسرافیلی)»، *ادبیات پایداری*، سال نهم، شماره ۱۷، پاییز و زمستان، صص ۸۷-۱۰۶.

حاجی‌زاده، مهین و محدثه ابهن (۱۳۹۱). «نقش قرآن و میراث دینی در اشعار استعمارستیز یحیی سماوی»، *مطالعات متون ادبی اسلامی*، دوره اول، شماره سوم، زمستان، صص ۱۲۵-۱۴۸.

خاتمی، احمد (۱۳۹۶). *نگاهی به ادبیات معاصر ایران*، تهران: علم.

السماوی، یحیی (۲۰۰۳ الف). *الأقنق نافذتی*؛ إدیلاید.

السماوی، یحیی (۲۰۰۸ الف). *البكاء علی کتف الوطن*؛ دمشق: دارالتکوین.

السماوی، یحیی. (۱۴۱۶). *دیوان رباعیات؛ جده*.

السماوی، یحیی (۲۰۰۳). *زنابق بریه؛ استرالیا: تنضید الکترونی حسین علی جرادی*

السماوی، یحیی (۲۰۰۹). *شاهده قبر من رخام الکلمات؛ دمشق: دارالتکونین*.

السماوی، یحیی (۲۰۰۸). *مسبحة من خرز الکلمات؛ دمشق: دارالتکونین*.

السماوی، یحیی (۲۰۰۶). *تقوش علی جذع نخله؛ دمشق: دارالتکونین*.

سنگری، محمدرضا (۱۳۸۶). *برسه در سایه خورشید: تأملاتی در مقوله‌های ادب معاصر؛ چاپ دوم، تهران: لوح زرین*.

عبدی، صلاح‌الدین و مدینه کریمی (۱۳۹۲). «بارقه‌های بیداری اسلامی در چکامه‌های یحیی سماوی»، *پژوهشنامه نقد ادب عربی، دوره چهارم، شماره هفتم، تابستان، صص ۲۹-۵۵*.

عموری، نعیم و محبوبه عقیقی (۱۳۹۳). «واکاوی تطبیقی برخی مضامین ادبیات پایداری در شعر مهدی اخوان ثالث و امل دنقل». *ادب‌نامه تطبیقی، سال اول، شماره اول، پاییز و زمستان، صص ۹۵-۱۱۰*.

فیاض منش، پرند (۱۳۸۱). «بررسی موضوعات، مضامین و قالب‌های شعر جنگ»، *پژوهش زبان و ادبیات فارسی، دوره اول، شماره اول، بهار و تابستان، صص ۱۱۳-۱۲۸*.

کارآمد، راضیه و حسین شمس‌آبادی (۱۳۹۶). «تطبیق و تحلیل مفهوم شهید و شهادت در برخی از سروده‌های سلمان هراتی و شفیق حبیب»، *مطالعات بیداری/اسلامی، سال ششم، شماره دوازدهم، پاییز و زمستان، صص ۷۳-۹۲*.

کاکایی، عبدالجبار (۱۳۸۰). *بررسی تطبیقی موضوعات پایداری در شعر ایران و جهان؛ تهران: پالیزان*.

لک، منوچهر (۱۳۸۴). *ایران زمین در شعر فارسی، تهران: تملن ایرانی*.

مرتضی‌پور، اکبر (۱۳۸۴). *شرح حال شاعران ایران، تهران: عطار*.

محسنی‌نیا، ناصر (۱۳۸۸). «مبانی ادبیات مقاومت معاصر ایران و عرب»، *ادبیات پایداری، سال اول، شماره اول، پاییز، صص ۱۴۳-۱۵۸*. <https://doi.org/10.22103/jrl.2012.268>

مدرسی، فاطمه و زهرا خجسته مقال (۱۳۹۲). «جلوه‌های مقاومت و پایداری در اشعار طاهره صفارزاده»، *ادبیات پایداری، سال پنجم، شماره نهم، صص ۳۶۳-۳۸۹*. <https://doi.org/10.22103/jrl.2013.768>

موسوی گرمارودی، سید علی (۱۳۸۹ الف). *پیوند زیتون بر شاخ ترنج؛ تهران: سوره مهر*.

- موسوی گرمارودی، سید علی (۱۳۸۹ب). *تا محراب آن دو ابرو؛ تهران: سوره مهر*.
- موسوی گرمارودی، سید علی (۱۳۶۳). *خط خون؛ تهران: زوار*.
- موسوی گرمارودی، سید علی (۱۳۶۳الف). *چمن لاله، تهران: زوار*.
- موسوی گرمارودی، سید علی (۱۳۸۹ج). *خواب ارغوانی؛ تهران: سوره مهر*.
- موسوی گرمارودی، سید علی (۱۳۵۸). *در فصل مردن سرخ؛ تهران: راه امام*.
- موسوی گرمارودی، سید علی (۱۳۶۸). *دستچین: گزیده هفت مجموعه شعر؛ تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی*.
- موسوی گرمارودی، سید علی (۱۳۵۷). *سرود رگبار؛ تهران: رواق*.
- موسوی گرمارودی، سید علی (۱۳۸۹د). *سفر به فطرت گل‌سنگ؛ تهران: سوره مهر*.
- موسوی گرمارودی، سید علی (۱۳۸۹ه). *صدای سبز؛ تهران: سوره مهر*.
- موسوی گرمارودی، سید علی (۱۳۸۰). *گزیده اشعار؛ چاپ دوم، تهران: مروارید*.
- وفایی، عباسعلی و ناصر عارف (۱۳۹۷). «تأثیر ایدئولوژیک در نگاه به وطن در شعر مشروطه و انقلاب اسلامی»، *ادبیات پایداری، دوره دهم، شماره نوزدهم، پاییز و زمستان، صص ۳۷۶-۳۵۵*
DOI: <https://elmnet.ir/doc/11153607-11783>

Refrecne

- Ahmadzadeh Hooch, P. et al. (2016). "Comparative study of the effects of stability in the poems of Shamlou and Darvish", *Persian-Arabic comparative studies*, 2(4), 28-9. DOI: http://pajouhesh.azaruniv.ac.ir/_Pages/Research.aspx?ID=31184 (In Persian).
- Barani, M. and S. Ansari. (2011). "Persistence literature in the poetry of Seyyed Ali Salehi", *collection of articles of the 6th National Conference of Literary Research*, Shahid Beheshti University, 1-30, DOI: <https://www.sid.ir/paper/841532/fa> (In Persian)
- Basiri, M. (2009). *Analytical course of resistance poetry in Persian literature*; Kerman: Shahid Bahonar University Press
- Baghinejad, A. (2018). "Analysis of Revolutionary Discourse in Mousavi Garmarodi's Poem", *Holy Defense Literature*, 3(1), 45-56, DOI: https://journals.shahed.ac.ir/article_1017.html, (In Persian)
- Jahani, M. & Nahal, Z. (2016). "Analysis of the elements of sustainability literature in the poetry of Palestine and Iran (case study: Harun Hashem Rashid and Hossein Esrafil)", *Sustainability Literature*, 9(17), 87-106. DOI: <https://doi.org/10.22103/jrl.2018.1998> (In Persian).

- Hajizadeh, M. and M. Abhan. (2011). "The role of the Qur'an and religious heritage in the anti-colonial poems of Yahya Samavi", *Studies of Islamic literary texts*, 1(3), 125-148, DOI: https://jrla.isca.ac.ir/article_158.html (In Persian).
- Khatami, A. (2016). *A look at contemporary Iranian literature*, Tehran: Alam. (In Persian).
- Samavi, Y. (2003a). The horizon is my window; *Adelaide* (In Arabic).
- Samavi, Y. (2008a). *Crying on the nation's shoulder*; Damascus: Dar al-Takin (In Arabic).
- Samavi, Y. (1984) *Robaiyat*; Jeddah (In Arabic).
- Samavi, Y. (2003b). *Wild Lilies*; Australia: Hossein Ali Jaradi electronic edition (In Arabic).
- Samavi, Y. (2009) *The Gravestone of my Grave Damascus*: Dar al-Takin (In Arabic).
- Samavi, Y. (2008b) *My Rosary is the Words of Words*; Damascus: Dar al-Takin (In Arabic).
- Samavi, Y. (2006) *Patterns on the Trunk of a Palm Tree*; Damascus: Dar al-Takin (In Arabic).
- Sangri, M. (2008). *Wandering in the Shadow of the Sun: reflections on the categories of contemporary literature*; 2nd edition, Tehran: Loh-e Zarrin (In Persian).
- Abdi, S. and M. Karimi. (2012). "Sparks of Islamic awakening in Yahya Samavi's Chakamahs", *Arabic Literature Review*, 4th period, 7th issue, summer, pp. 55-29. DOI: https://scj.sbu.ac.ir/article_98227.html (In Persian).
- Amouri, N. & Aqighi, M. (2013). "Comparative analysis of some themes of sustainable literature in the poetry of Mahdi Akhwan Tahali and Amal Danghul". *Comparative literature*, 1(1), DOI: https://comlitk.journals.pnu.ac.ir/article_1691.html (In Persian).
- Fayaz Manesh, P. (2002). "Examination of topics, themes and forms of war poetry", *Persian Language and Literature Research*, 1(1), 113-128, DOI: <https://literature.ihss.ac.ir/ar/Article/10202/FullText> . (In Persian).
- Karamad, R. & Shamsabadi, R. (2016). "Application and analysis of the concept of martyrdom and martyrdom in some poems of Salman Herati and Shafiq Habib", *Islamic Awakening Studies*, 6(12), 73-92. https://www.iabaj.ir/article_121656.html . (In Persian).
- Kakaii, A. (2001). A comparative study of sustainability issues in the poetry of Iran and the world; Tehran: Palisan (In Persian).
- Lak, M. (2005). Iran, the land in Persian poetry, Tehran: Iranian Civilization (In Persian).
- Mortezapour, A. (2005). *Biography of Iranian poets*, Tehran: Atar (In Persian).
- Mohseninia, N. (2009). "Fundamentals of Contemporary Iranian and Arab Resistance Literature", *Persistence Literature*, 1(1) 143-158. <https://doi.org/10.22103/jrl.2012.268> (In Persian).

- Madrasi, F. & Khojsteh Maqal, Z. (2012). "Effects of resistance and sustainability in Tahereh Safarzadeh's poems", *Sustainability literature*, fifth year, ninth issue, pp. 363-389. <https://doi.org/10.22103/jrl.2013.768> (In Persian).
- Mousavi Garmaroudi, S. A. (2010A). *grafting olives on bergamot horns*; Tehran: Surah Mehr (In Persian).
- Mousavi Garmaroudi, S. A. (2010b) *To the altar of those two eyebrows*; Tehran: Surah Mehr (In Persian).
- Mousavi Garmaroudi, S. A. (1984). *Bloodline*; Tehran: Zovvar (In Persian).
- Mousavi Garmaroudi, S. A. (1984A). *Chaman Laleh*, Tehran: Zovvar (In Persian).
- Mousavi Garmaroudi, S. A. (2018). *Purple dream*; Tehran: Surah Mehr (In Persian).
- Mousavi Garmaroudi, S. A. (1979). *In the Season of Dying Red*; Tehran: Imam Road (In Persian).
- Mousavi Garmaroudi, S. A. (1989). "*Dastchin*": *selection of seven poetry collections*; Tehran: Farhang Islamic Publishing House (In Persian).
- Mousavi Garmaroudi, S. A. (1978). *Barrage anthem*; Tehran: Rowaq (In Persian).
- Mousavi Garmaroudi, S. A. (2010d). *Journey to the Nature of Lichen*; Tehran: Sureh-ye Mehr (In Persian).
- Mousavi Garmaroudi, S. A. (2010h). *Green sound*; Tehran: Surah Mehr (In Persian).
- Mousavi Garmaroudi, S. A. (2001) *selection of poems*; 2nd edition, Tehran: Morvarid (In Persian).
- Vafaie, Abbas Ali & Aref, N. (2017). "Ideological influence on the view of the homeland in constitutional poetry and the Islamic revolution", 10(19), 355-376, DOI: <https://elmnet.ir/doc/11153607-11783>. (In Persian).